

## CLASSROOM MANAGEMENT: PEDAGOGIK BOSHQARUVNING ZAMONAVIY KONSEPSIYASI

**Qobilova Difuza Asatjonovna**

Jizzax shahar 16-umumiy o'rta ta'lim maktabi

boshlang'ich ta'lim yo'nalishi o'qituvchisi

[qobilovadifuza20@gmail.com](mailto:qobilovadifuza20@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada classroom management (dars boshqaruvi) tushunchasining zamonaviy pedagogikadagi mazmuni, uning nazariy asoslari va ta'lim jarayonidagi funksional roli tahlil qilinadi. Dars boshqaruvi an'anaviy "tartibni saqlash" mexanizmidan farqli ravishda, ta'lim maqsadlari, o'quvchi faoliyati, ijtimoiy-psixologik muhit, vaqt resurslari va didaktik jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni boshqarishga qaratilgan murakkab pedagogik tizim sifatida yoritiladi. Maqolada classroom managementning tashkiliy-fazoviy, ijtimoiy-psixologik, didaktik-metodik, kommunikativ va vaqt-menejerlik komponentlari integrativ yondashuv asosida ochib beriladi.

Shuningdek, konstruktivistik, proaktiv va raqamli-integrativ boshqaruv modellari zamonaviy ta'lim talablari nuqtai nazaridan tahlil qilinib, differensial ta'lim sharoitida classroom managementning murakkablashuvi va o'qituvchining menejerlik kompetensiyalari bilan boyishi ilmiy asosda yoritiladi. Tadqiqot davomida classroom managementning dars samaradorligiga, o'quvchilarning bilish faolligi, motivatsiyasi va o'zini o'zi boshqarish ko'nikmalariga ta'siri aniqlanadi.

Natijada classroom management zamonaviy pedagogikaning markaziy konsepsiyasi sifatida talqin qilinib, uning dars jarayonini optimallashtirish, differensiallashtirishni amaliyotga joriy etish va o'quv muhitining sifatini oshirishdagi o'rni asoslab beriladi.

**Kalit so'zlar:** classroom management, dars boshqaruvi, pedagogik boshqaruv, differensial ta'lim, o'qituvchi menejerlik kompetensiyalari, o'quvchi faolligi, vaqt taqsimoti, didaktik model, ijtimoiy-psixologik muhit, raqamli-integrativ yondashuv.

## Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatdagi tezkor ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, raqamli transformatsiya, shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning kuchayishi va ta'lim sifatiga qo'yilayotgan yangi talablar ta'sirida tubdan yangilanib bormoqda. Bu jarayon nafaqat ta'lim mazmuni va metodlarini, balki o'qituvchining pedagogik boshqaruvdagi rolini ham qayta talqin etishni talab qiladi. Bugungi darsning muvaffaqiyati o'qituvchining fan bo'yicha bilimlari bilan cheklanmaydi; dars qanday boshqarilgani, o'quv faoliyati qanday tashkil etilgani, sinfda qanday ijtimoiy-psixologik muhit yaratilgani va vaqt resursining qanday taqsimlanganiga bevosita bog'liq. Shu bois classroom management — dars boshqaruvi tushunchasi — zamonaviy pedagogikaning markaziy ilmiy-amaliy yo'nalishiga aylandi.

An'anaviy ta'limda classroom management asosan intizomni saqlash, qoidalarga rioya ettirish bilan bog'liq bo'lgan. Ammo zamonaviy konsepsiyalar — konstruktivizm, kompetensiyaviy yondashuv, faoliyatga asoslangan ta'lim, differensial va inkluziv o'qitish, raqamli muhit — bu tushunchaning mazmunini sezilarli kengaytirdi. Endilikda classroom management o'quv jarayonining mazmuni, jarayoni, muhit va vaqtini bir butun tizim sifatida boshqarishni nazarda tutadi.

Yangi ta'lim modeli o'qituvchini shunchaki bilim yetkazuvchi emas, balki dars jarayonining tashkilotchisi, koordinatori, motivatori va tahlilchisi sifatida talqin qiladi. Har bir dars o'quvchilarning ehtiyojlari, kognitiv uslublari, motivatsiyasi, psixologik holati va texnik sharoitlarga qarab turlicha kechadi. Shu sabab classroom management o'qituvchidan strategik fikrlash, analitik yondashuv, vaziyatga mos boshqaruv qarorlarini qabul qilish va o'quv muhitini barqarorlashtirish kabi kompetensiyalarni talab qiladi.

Classroom managementning dolzarbligi bir necha omillar bilan belgilanadi. Birinchidan, interfaol metodlar, muammoli vazifalar, loyiha va kompetensiyaviy yondashuvlar o'qituvchidan murakkab jarayonlarni bir vaqtning o'zida boshqarishni talab qiladi. Ikkinchidan, bugungi sinflarda o'quvchilarning heterogenligi kuchaygan: o'rganish sur'atlari, qiziqishlar, motivatsiya va kognitiv daraja turlicha. Bu esa

classroom managementning differensial ta'lim bilan integratsiyasini zarur qiladi. Uchinchidan, raqamli texnologiyalarning chuqur kirib kelishi boshqaruv jarayonini onlayn platformalar, multimodal resurslar, virtual qatnashuv va raqamli intizomni ham qamrab oluvchi keng tizimga aylantirdi.

Natijada classroom management darsning ko'rinmas, ammo asosiy dvigateliga aylandi. Agar dars boshqaruvi puxta bo'lsa — vaqt to'g'ri taqsimlanadi, o'quvchi faolligi ortadi, psixologik iqlim barqarorlashadi va metodlar uyg'unlashadi; aks holda esa eng yaxshi mazmuniy resurslar ham o'z samaradorligini yo'qotadi.

## 1. CLASSROOM MANAGEMENTNING NAZARIY ASOSLARI

### 1.1. Classroom management tushunchasining evolyutsiyasi

Zamonaviy pedagogik tafakkurda classroom management (dars boshqaruvi) murakkab, ko'p qatlamli kategoriya sifatida shakllangan. Uning hozirgi talqini qisqa muddatda paydo bo'lgan tushuncha emas, balki pedagogik paradigmalarning almashinuvi, ta'lim tizimining ijtimoiy buyurtmasi va shaxsga yo'naltirilgan, konstruktivistik hamda kompetensiyaviy yondashuvlarning rivojlanishi natijasida shakllangan nazariy hodisadir. Shu bois classroom managementni to'liq anglash uchun uning evolyutsion bosqichlarini ko'rib chiqish zarur.

#### **An'anaviy (intizomga asoslangan) model.**

XIX–XX asr boshlaridagi maktab modelida dars boshqaruvi asosan intizomni saqlash va tartib-qoidalarni nazorat qilish bilan bog'liq bo'lgan. O'quvchi bilimni passiv qabul qiluvchi, o'qituvchi esa bilim manbai va tartib nazoratchisi sifatida talqin etilgan. Frontal o'qitish, sukunat, itoat va qat'iy tartib asosiy didaktik norma bo'lgan. Bunday model sinfning tashkiliy barqarorligini ta'minlagan bo'lsa-da, o'quvchini faol subyekt sifatida ko'rmagani uchun ichki motivatsiyani yetarlicha qo'llab-quvvatlamagan.

#### **Reaktiv boshqaruv modeli.**

XX asr o'rtalarida behavioristik yondashuv asosida reaktiv model shakllandi. Unda o'qituvchi, asosan, allaqachon yuzaga kelgan intizomiy muammolarga javob beradi: tanbeh, ogohlantirish, jazo, joyini o'zgartirish kabi choralar qo'llanadi. Boshqaruvning maqsadi — vaziyatni tez bartaraf etish. Bu model o'qituvchini vaziyatga e'tiborli

bo'lishga undagan bo'lsa-da, muammolar ildizini tahlil qilish va ularning oldini olish imkoniyatlarini yetarlicha hisobga olmaydi. Natijada, muammo vaqtincha "so'ndiriladi", ammo sabablar saqlanib qoladi.

### **Proaktiv boshqaruv yondashuvi.**

Keyingi bosqichda proaktiv yondashuv classroom management evolyutsiyasida muhim burilish yasadi. Bu modelning asosiy g'oyasi — muammolarni kelib chiqqandan keyin emas, balki ular yuzaga kelmasligi uchun darsni oldindan puxta rejalashtirish, sinf muhitini ijobiy tarzda shakllantirish va ehtimoliy qiyinchiliklarni avvaldan hisobga olishdir. O'qituvchi bu yerda faqat "o't o'chiruvchi" emas, balki strategik rejalashtiruvchi va faoliyatni ongli boshqaruvchi subyekt sifatida namoyon bo'ladi. Proaktiv yondashuv barqaror dars ritmi, ijobiy sinf iqlimi, motivatsiyaning oshishi va o'quvchilarda o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi.

### **Konstruktivistik va kompetensiyaviy talqinlar.**

XX asr oxiridan boshlab konstruktivizm classroom managementga yangi mazmun olib kirdi. Konstruktivistik yondashuvga ko'ra, o'quvchi bilimni tayyor holatda qabul qilmaydi, balki uni mustaqil faoliyat, tajriba, muammoli vaziyatlarni hal etish orqali "quradi". Bu sharoitda classroom managementning vazifasi faqat tartibni saqlash emas, balki bilish faoliyati uchun qulay psixologik va didaktik muhitni yaratishdir. Guruhli ishlar, hamkorlik, muloqot, refleksiya va o'zaro baholash kabi elementlar boshqaruvning ajralmas qismiga aylanadi.

Kompetensiyaviy model esa classroom managementni natijaga yo'naltirilgan boshqaruv tizimi sifatida ko'radi. Ta'lim natijasi faqat bilim bilan emas, balki ko'nikma, malaka va tajriba uyg'unligi — ya'ni kompetensiyalar orqali ifodalanadi. Shu bois classroom management o'quvchilar kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi mazmun, metod, muhit va vaqtni kompleks boshqarish tizimiga aylanadi.

---

## **1.2. Pedagogik boshqaruvning tizimli modeli**



Classroom managementni chuqur anglash uchun uni tizimli yondashuv asosida ko'rish muhim. Tizim nuqtai nazaridan, dars boshqaruvi tasodifiy qarorlar ketma-ketligi emas, balki o'zaro bog'liq komponentlardan iborat yaxlit struktura bo'lib, ularning har biri natijaga ta'sir qiladi.

**Boshqaruv tizimining asosiy komponentlari: maqsad, mazmun, jarayon, natija.**

1. **Maqsad.**

Har qanday pedagogik boshqaruvning boshlang'ich nuqtasi — dars maqsadini aniq belgilashdir. Maqsad classroom managementning barcha keyingi qarorlarini belgilaydi: mazmunni tanlash, metodlarni aniqlash, baholash shakllari va vaqt taqsimoti aynan maqsadga bog'liq. U kompetensiyalarni shakllantirish, bilimni mustahkamlash, amaliy ko'nikmalarni rivojlantirish yoki fikrlash faoliyatini faollashtirish kabi yo'nalishlarda bo'lishi mumkin.

2. **Mazmun.**

Mazmun didaktik qarorlarning markazida turadi. O'qituvchi o'quv materialini ichida asosiy va yordamchi elementlarni farqlaydi, resurslarni tanlaydi va ularni o'quvchilar tayyorgarlik darajasi hamda ehtiyojlariga moslashtiradi. Mazmun strukturasini darsning ichki mantiqini va faoliyatlar ketma-ketligini belgilaydi.

3. **Jarayon.**

Jarayon darsning qanday kechishini — metodlar, faoliyat turlari, muloqot shakllari, guruh va individual ishlar, savol-javoblar, mustaqil ishlar, baholash va refleksiya bosqichlarini qamrab oladi. Classroom management aynan shu jarayonni boshqarish orqali darsning ritmi, dinamika va barqarorligini ta'minlaydi.

4. **Natija.**

Natija faqat bilim darajasi bilan emas, balki kompetensiyalar, motivatsiya, muloqot va hamkorlik ko'nikmalari, mustaqillik va refleksiya qobiliyati bilan

ham o'lanadi. Classroom management samaradorligi ko'p jihatdan ushbu natijalarning sifat darajasi orqali namoyon bo'ladi.

**O'qituvchining boshqaruv tsikli: diagnostika → rejalashtirish → tashkil etish → monitoring → tahlil.**

**1. Diagnostika.**

O'quvchilarning tayyorgarlik darajasi, ehtiyojlari, psixologik holati, sinf iqlimi va kognitiv xususiyatlarini aniqlash — classroom managementning boshlang'ich bosqichidir. Bu ma'lumotlar keyingi rejalashtirish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

**2. Rejalashtirish.**

Darsning maqsadlari, mazmun bloklari, metodlar, topshiriqlar, vaqt taqsimoti va o'tishlar rejalashtiriladi. Differensial ta'lim sharoitida bu bosqich yanada murakkab bo'lib, turli tayyorgarlik darajasidagi o'quvchilar uchun bir nechta parallel faoliyatni ko'zda tutadi.

**3. Tashkil**

**etish.**

Sinf xonasini tayyorlash, o'quvchilarni joylashtirish, texnik vositalarni sozlash, qoidalarni eslatish kabi amaliy tashkiliy ishlar bajariladi. Bu bosqich darsning psixologik fonini va diqqatning dastlabki jamlanishini ta'minlaydi.

**4. Monitoring.**

Dars davomida o'quvchilarning faoliyati, diqqat darajasi, tushunish holati, vaqt sarfi doimiy kuzatiladi. O'qituvchi zarur bo'lganda jarayon ichida kichik o'zgarishlar kiritadi: tempni sekinlashtiradi yoki tezlashtiradi, qo'shimcha izoh beradi, faoliyat turini o'zgartiradi.

**5. Tahlil.**

Dars yakunida o'qituvchi o'z faoliyati va o'quvchilarning natijalarini tahlil qiladi: qaysi metodlar samarali bo'ldi, qaysi bosqichda qiyinchiliklar yuzaga

keldi, vaqt yetarlimi, sinf iqlimi barqarormi. Ushbu refleksiya keyingi darslar uchun yangi boshqaruv qarorlarini shakllantirishga xizmat qiladi.

## 2. Classroom Managementning Strukturaviy Komponentlari

Classroom management zamonaviy pedagogik yondashuvda dars jarayonini faqat intizom va tartib bilan cheklanmagan holda, balki o'quv jarayonining barcha elementlari o'rtasida uyg'unlikni ta'minlovchi murakkab boshqaruv tizimi sifatida qaraladi. Ushbu tizim tashkiliy-fazoviy, ijtimoiy-psixologik, didaktik-metodik, kommunikativ va vaqt-menejerlik komponentlarining o'zaro uzviy aloqasi orqali shakllanadi. Har bir komponent alohida ahamiyatga ega bo'lsa-da, ularning real ta'lim jarayonida samarali ishlashi faqat integratsiyalashgan yondashuv natijasida yuzaga chiqadi. Shu bois classroom managementni strukturaviy tahlil qilish darsning mazmuni, jarayoni, o'quvchilar faoliyati va o'qituvchining boshqaruv strategiyalarini chuqur anglashga imkon beradi.

Sinf makonining tashkiliy-fazoviy tashkil etilishi classroom managementning eng muhim qismlaridan biridir. Darsning jismoniy muhiti — partalar joylashuvi, o'qituvchining harakat trayektoriyasi, texnik vositalarning ko'rinishi, yorug'lik va ovozning tarqalishi — o'quvchilarning diqqatini boshqarish, muloqotga kirishish, bir-birini ko'rish va guruh faoliyatida ishtirok etish qobiliyatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Frontal joylashuv ko'proq tushuntirishga asoslangan darslarda samarali bo'lsa, "U" shaklidagi joylashuv muloqot, savol-javob va bahs uchun qulaylik yaratadi; kichik guruhlariga bo'lingan fazoviy tashkil esa kooperativ ta'lim, loyiha ishlari va interfaol metodlarni qo'llash imkonini kengaytiradi. Shu tariqa sinf makoni o'z-o'zidan emas, balki o'quvchilarning psixologik holati, darsning mazmuni va faoliyat turi bilan uyg'un holda rejalashtirilishi zarur bo'lgan pedagogik omilga aylanadi.

Classroom managementning ijtimoiy-psixologik komponenti darsning emotsional barqarorligi, o'quvchilarning o'zaro munosabati va sinfdagi psixologik

xavfsizlik darajasi bilan chambarchas bog‘liqdir. O‘zaro hurmat, tinglay olish madaniyati, fikrni erkin ayta olish, xatodan qo‘rqmaslik va konstruktiv tanqidni qabul qila olish — ijobiy sinf iqlimining tayanch elementlaridir. Bunday muhitda o‘quvchi o‘zining intellektual faoliyatida erkinlashadi, savol berishdan tortinmaydi, tashabbus ko‘rsatadi va bahs-munozaralarga faol qo‘shiladi. Sinf ichidagi norasmiy liderlar ham ijtimoiy-psixologik tuzilmaning muhim qismidir: ular dars jarayoniga to‘g‘ri jalb qilinsa, o‘qituvchining yordamchisiga aylanadi; noto‘g‘ri yo‘naltirilsa, darsning barqarorligini buzishi mumkin. Shu sababli o‘qituvchi sinfning ichki dinamika va rollarini doimiy kuzatishi, ijobiy liderlikni qo‘llab-quvvatlashi, passiv o‘quvchilarning faolligini asta-sekin oshirishi classroom managementning muvaffaqiyatiga bevosita ta’sir qiladi.

Didaktik-metodik komponent classroom managementning “mazmuniy yadrosi” bo‘lib, darsning ichki strukturalari, metodlar tanlovi, topshiriqlarning tartibi va murakkablik darajalari bilan belgilanadi. O‘qituvchi darsni shunday tashkil etishi kerakki, unda kirish bosqichidan tortib yakuniy refleksiyagacha bo‘lgan jarayon mantiqiy, izchil va o‘quvchini faol ishtirok etishga undovchi bo‘lsin. Darsning ichki ketma-ketligi — motivatsiya, yangi materialni tushuntirish, birgalikda mashq qilish, guruh faoliyati, mustaqil ish, umumlashtirish va baholash — o‘quvchining bilish jarayonini tizimli ravishda boshqaradi. Agar faoliyat turlari tasodifiy yoki mantiqsiz almasha, o‘quvchilar tez charchaydi, diqqat tarqaladi va darsning samaradorligi pasayadi. Shuning uchun didaktik-metodik qarorlarning puxta o‘ylanib qabul qilinishi classroom managementning asosiy sharti hisoblanadi.

Classroom managementning kommunikativ komponenti esa dars jarayonidagi muloqot sifatini belgilaydi. O‘qituvchining nutqi — uning aniqligi, tushuntirishdagi soddalik, ohangdagi muloyimlik, talabchanlik darajasi, savollarni qanday berishi va teskari aloqani qanday taqdim etishi — o‘quvchi motivatsiyasini shakllantiradi. Konstruktiv teskari aloqa o‘quvchiga faqat xatoni ko‘rsatish emas, balki uni qanday tuzatishni ham anglatadi; bu esa o‘z-o‘zini boshqarish ko‘nikmalarini rivojlantiradi.



O'quvchining fikriga hurmat bilan munosabatda bo'lish, uni tinglash, o'z fikrini bildirishga undash sinfda ijobiy kommunikativ muhitni hosil qiladi. Aksincha, keskin tanbeh, kamsituvchi iboralar yoki past baholovchi ohang psixologik qarshilikni kuchaytiradi va ta'lim jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Vaqtни boshqarish classroom managementning eng markaziy komponenti sifatida darsning ritmini, sur'atini va umumiy samaradorligini belgilaydi. Vaqt — ta'lim jarayonidagi eng cheklangan va eng qimmat resurslardan biridir. Shuning uchun o'qituvchi mikro, mezo va makro vaqt darajalarini ongli ravishda tashkil etishi lozim. Mikro-daraja — dars ichidagi kichik faoliyatlar uchun ajratilgan daqiqalar; mezo-daraja — darsning asosiy bosqichlari orasidagi vaqt balansi; makro-daraja — butun mavzu, modul yoki chorak bo'yicha vaqtни rejalashtirishdir. Eng ko'p vaqt yo'qotilishi odatda faoliyatlar orasidagi stixiyali o'tishlar sababli yuz beradi. Shu bois o'qituvchi o'tish jarayonlarini aniq ko'rsatmalar, belgilangan vaqt oralig'i va oldindan e'lon qilingan qoidalar asosida boshqarishi zarur. Vaqtни ongli boshqarish differensial ta'limning ham asosiy shartidir, chunki turli tezlikda o'rganadigan o'quvchilar uchun moslashtirilgan topshiriqlar va qo'shimcha vaqt ajratilishi aynan vaqt menejmenti orqali amalga oshiriladi.

Shu tariqa, classroom managementning strukturaviy komponentlari o'zaro bog'langan holda darsning didaktik, psixologik va tashkiliy yaxlitligini ta'minlaydi. Har bir komponentning chuqur anglanishi va amaliyotda to'g'ri qo'llanishi o'quv jarayonining samaradorligini oshiradi, differensial ta'limni real imkoniyatga aylantiradi va o'qituvchi faoliyatini professional darajada tashkil etishga xizmat qiladi.

### 3. Differensial Ta'lim Sharoitida Classroom Management

Differensial ta'lim zamonaviy pedagogikaning eng muhim yondashuvlaridan biri bo'lib, o'quv jarayonini barcha o'quvchilarning individual farqlariga moslashtirishni nazarda tutadi. Bu farqlar kognitiv uslublar, intellektual salohiyat, o'rganish sur'ati,

motivatsiya manbalari, xarakter va ijtimoiy-psixologik o'ziga xosliklar bilan belgilanadi. Classroom management — aynan shu farqlarni real ta'lim jarayonida boshqarish, darsning mazmuni, shakli va ritmini moslashtirish orqali differensial ta'limni amaliyotga tatbiq etuvchi asosiy mexanizmdir. O'qituvchi uchun darsni boshqarish — bu barcha o'quvchilarni bir xil qolipga solish emas, balki har birining o'z imkoniyatlariga mos sharoit yaratish orqali umumiy ta'lim jarayonining yaxlitligini ta'minlashdir.

O'quvchilar orasidagi individual farqlar classroom managementning eng birinchi va muhim omillaridan biridir. Sinfda vizual uslubda o'rganadigan o'quvchi grafiklar, rasmlar, jadvallar orqali tezroq tushunsa, audial o'quvchi og'zaki tushuntirishni afzal ko'radi; kinestetik o'quvchi esa amaliy harakat, eksperiment, rolli o'yin orqali mavzuni chuqurroq anglaydi. Shu bilan birga, ayrim o'quvchilar yangi tushunchani juda tez qabul qilishi, boshqalari esa unga qayta-qayta murojaat qilishga ehtiyoj sezishi mumkin. Motivatsiya farqlari ham shaxsga xosdir: kimdir intellektual qiziquvchanlikdan ilhom oladi, boshqasi yuqori baho uchun harakat qiladi, yana boshqasi jamoadagi mavqe yoki o'qituvchi bilan ijobiy emotsional aloqani motiv sifatida qabul qiladi. Bunday farqlarni e'tiborsiz qoldirib, darsni “hamma uchun bitta ritmda” olib borish o'quv jarayonining sifatsizlashuviga, kuchli o'quvchilarning zerikishiga, qiyinchilik sezayotgan o'quvchilarning esa umuman faoliyatdan chetlashishiga olib keladi. Shu sabab classroom management o'quvchilar xususiyatlarini oldindan diagnostika qilish, darsda moslashtirilgan vazifalar, temp, izoh va ko'mak darajasini belgilash orqali individual farqlarga asoslanadi.

Differensial ta'limning asosiy talablaridan biri — o'qituvchining shaxsga yo'naltirilgan boshqaruvni amalga oshira olishi. Bunday boshqaruvda o'quvchi “me'yor bo'yicha baholanadigan obyekt” emas, balki shaxsiy rivojlanish traektoriyasiga ega bo'lgan faol subyekt sifatida qaraladi. O'qituvchi o'quvchilarning kuchli tomonlarini aniqlab, ularga tayanadi; qiyinchilik sezayotgan o'quvchilarga qo'shimcha ko'mak beradi; dars jarayonida barcha o'quvchilarning ko'rinishiga, fikr

bildirishi va faol qatnashishiga imkon yaratadi. Talab va qoidalar barcha uchun bir xil bo'lsa-da, ularga erishish uslublari va yo'llarini moslashtirish classroom managementning asosiy strategiyasidir. Bu jarayon, tabiiyki, boshqaruvni murakkablashtiradi, ammo ta'lim sifati aynan shu murakkablik orqali sezilarli darajada oshadi.

Differensial ta'lim real darsda eng ko'p vaqt boshqaruvi orqali namoyon bo'ladi. Bir dars davomida o'qituvchi tayyorgarligi yuqori bo'lgan o'quvchilar uchun chuqurlashtirilgan topshiriqlar, o'rtacha o'zlashtirish darajasiga ega bo'lganlar uchun asosiy mashqlar, ko'proq yordamga muhtoj o'quvchilar uchun esa sodda va bosqichma-bosqich qo'llanadigan topshiriqlarni parallel ravishda tashkil qilishi mumkin. Bu esa sinfni fazoviy jihatdan to'g'ri tashkil etishni, guruhlar o'rtasida masofani boshqarishni, har bir guruh faoliyatini nazorat qilishni talab qiladi. O'qituvchi qaysi guruh bilan qachon individual ishlashini oldindan rejalashtirishi, darsning ritmini buzmasdan bir faoliyatdan boshqasiga o'tishni ta'minlashi va har bir o'quvchi uchun yakuniy natijaga erishish imkoniyatini yaratishi lozim.

Bunday sharoitda individual ish, juftlikda ishlash va kichik guruh faoliyatining o'zaro uyg'unlashuvi muhim ahamiyat kasb etadi. Agar bu jarayonlar tartibli tashkil qilinmasa, dars ichidagi faoliyatlar bir-biri bilan to'qnashishi yoki vaqtning samarasiz qo'llanilishiga olib keladi. Classroom management ushbu faoliyatlarni resurslar, vaqt, fazo va psixologik muhit bilan uyg'unlashtirish orqali differensial yondashuvni barqaror qiladi. O'qituvchi dars davomida vaziyatni kuzatib boradi va agar bir guruh juda tez tugatsa yoki aksincha, ortda qolsa, vaqt taqsimotini mos ravishda o'zgartirib, kompensatsiya yoki amortizatsiya mexanizmlarini ishga soladi. Tez tugatgan o'quvchilarga murakkabroq qo'shimcha topshiriqlar taklif qilinadi, ortda qolganlarga esa qisqartirilgan, lekin asosiy kompetensiyalarni mustahkamlashga qaratilgan vazifalar beriladi. Shu tariqa classroom management "jonli boshqaruv tizimi"ga aylanadi — o'qituvchi doimo vaziyatga mos ravishda qaror qabul qiladi.

Differensial ta'limni amaliyotga tatbiq etish uchun o'qituvchi yuqori darajada rivojlangan menejerlik kompetensiyalariga ega bo'lishi zarur. Eng avvalo, rejalashtirish kompetensiyasi dars jarayonini nafaqat mazmuni, balki resurslari, vaqt taqsimoti va ehtimoliy muammolar kontekstida oldindan loyihalashni talab qiladi. O'qituvchi bir darsda nechta guruh bilan ishlashini, har bir guruhga qancha vaqt berilishini, faoliyat turlari qanday almashinishini, texnik resurslardan qachon foydalanilishini aniq tasavvur qilishi kerak. U, shuningdek, dars davomida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kutilmagan holatlar — texnik nosozlik, vaqt yetishmasligi, motivatsiya pasayishi kabi vaziyatlar uchun muqobil stsenariylarni ham tayyorlaydi.

Monitoring va tahlil ko'nikmalari classroom managementning ikkinchi yadro elementi bo'lib, o'qituvchi dars jarayonida o'quvchilarning holatini, o'zlashtirish sur'atini, faoliyatdagi qiyinchiliklarini doimiy kuzatib borishi va zarur bo'lganda dars rejasiga dinamik o'zgarishlar kiritishi kerak. Monitoringdan so'ng tahlil jarayoni amalga oshiriladi: o'qituvchi o'quvchilarning natijalarini, o'z dars uslubini, tanlagan metodlarning samaradorligini baholaydi va keyingi darslar uchun yangi boshqaruv strategiyalarini ishlab chiqadi.

Uchinchi muhim kompetensiya — strategik qaror qabul qilish qobiliyati. Classroom management qisqa muddatli natijalar bilan cheklanmaydi. O'qituvchi butun chorak yoki modul bo'yicha o'quvchilarning rivojlanish dinamikasini ko'ra olishi, qaysi metod aynan shu sinf uchun yagona to'g'ri yechim emasligini, balki sharoitga qarab turlicha ishlash zarurligini anglay olishi kerak. U innovatsion yondashuvlarni tajriba sifatida sinab ko'radi, ularning samaradorligini baholaydi va faqat sinfga mos kelganlarini tizimga integratsiya qiladi.

Shu tariqa, differensial ta'lim sharoitida classroom management oddiy dars boshqaruvi emas, balki o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda kompleks, moslashuvchan, faol va strategik pedagogik boshqaruv tizimiga aylanadi. Bu tizim nafaqat o'quvchilar o'rtasidagi farqlarni muvofiqlashtiradi, balki har bir



o'quvchining rivojlanish salohiyatini maksimal darajada ro'yobga chiqarish uchun qulay sharoit yaratadi.

#### 4. Classroom Managementning Zamonaviy Modellari

Zamonaviy pedagogikada classroom managementni tushunish an'anaviy reaktiv boshqaruvdan keskin farq qiladi. Bugungi ta'lim jarayonida o'qituvchi faqat tartib buzilganidan so'ng javob beruvchi shaxs emas, balki dars jarayonini oldindan ongli ravishda loyihalaydigan, o'quvchilar ehtiyojlarini tahlil qiladigan, faoliyatni strategik boshqaradigan pedagogik menejer sifatida talqin qilinadi. Shu bois classroom managementning zamonaviy modellari proaktiv, konstruktivistik va raqamli-integrativ yondashuvlar bilan boyigandir. Ushbu modellarning har biri o'quvchilar faoliyatiga turlicha ta'sir ko'rsatadi, o'qituvchining rolini qayta belgilaydi va darsning umumiy strukturasi hamda psixologik-madaniy muhitini o'zgartiradi.

Zamonaviy yondashuvlar orasida eng asosiylaridan biri — proaktiv boshqaruv modeli. Bu model classroom managementni muammo yuzaga kelgandan keyin uni bartaraf etish jarayoni sifatida emas, balki muammoning sodir bo'lish ehtimolini kamaytirishga qaratilgan profilaktik tizim sifatida ko'radi. Dars boshida qoidalar, kutishlar va o'zaro hurmat tamoyillarining aniq belgilanishi, o'quvchilarga mas'uliyat hissi berilishi, tanlov erkinligining mavjudligi va faoliyatlarning xilma-xilligini tashkil etish — bularning barchasi o'quvchida ichki intizom va ijobiy munosabat shakllantiradi. O'quvchilar dars jarayonida nima kutayotganini bilganida, o'zidan nimalar talab qilinishini anglaganida va ularga nisbatan adolatli, barqaror va izchil tizim qo'llanilganda, intizomiy muammolar sezilarli darajada kamayadi. Proaktiv yondashuv darsni “yong'in o'chirish” emas, balki “yong'inni yuzaga kelmaslik uchun sharoit yaratish” sifatida idrok etadi. Shu sababli o'qituvchi dars davomida tinimsiz tanbeh berishga majbur bo'lmaydi — aksincha, u konstruktiv muhit yaratgan bo'ladi va bu muhit o'z-o'zini boshqaradigan tarzda ishlaydi.

Classroom managementning ikkinchi zamonaviy modeli — konstruktivistik yondashuv. Bu modelning markazida o'quvchining bilimni tayyor shaklda qabul qilishi emas, balki uni faol ravishda mustaqil "qurishi", ya'ni izlanish, tahlil qilish, muammoli vaziyatni hal qilish orqali o'zlashtirishi yotadi. Konstruktivistik boshqaruvda o'qituvchi monolog aytuvchi emas, balki bilim yaratish jarayonini boshqaruvchi rolini bajaradi: u savollar beradi, muammolar yaratadi, fikrlash jarayonini rag'batlantiradi, o'quvchini faol subyektga aylantiradi. Bunday darslarda guruhli ishlar, rolli o'yinlar, loyihalar, tadqiqotlar, muammoli vaziyatlar asosiy o'rinda bo'ladi. O'qituvchining boshqaruv strategiyasi ham o'zgaradi: u faqat dars ritmini emas, balki o'quvchilar o'rtasidagi muloqotni, fikrlash jarayonini va o'zaro hamkorlikni boshqaradi. Konstruktivistik model baholash jarayoniga ham yangi mazmun beradi: natijaviy baholash bilan birga jarayonni baholash, o'zaro baholash, o'zini-o'zi baholash ham qo'llanadi. Shu tariqa classroom management o'quvchilarning ichki faolligini, fikrlash mustaqilligini va ijtimoiy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Zamonaviy ta'limning eng yangi tendensiyalaridan biri — raqamli-integrativ classroom management modeli. Axborot texnologiyalarining ta'limga kirib kelishi dars jarayonining tabiati va o'qituvchi boshqaruv strategiyasini tubdan o'zgartirdi. Endi classroom management faqat sinfdagi jismoniy jarayonlarni emas, balki virtual muhitni, onlayn platformalarni, elektron resurslarni va raqamli muloqotni ham o'z ichiga oladi. Raqamli-integrativ modelda dars an'anaviy faoliyatlar bilan LMS tizimlaridagi onlayn topshiriqlar, elektron kundaliklar, video-darslar, testlar, simulyatsiyalar o'rtasida muvozanat yaratish asosida quriladi. Bu muvozanatni boshqarish classroom managementning yangi shakliga aylanadi: o'qituvchi topshiriqlarni internet platformasi orqali tarqatadi, natijalarni avtomatik tizim yordamida yig'adi, onlayn testlar orqali tezkor diagnostika qiladi va bu ma'lumotlarni dars rejasiga integratsiya qiladi. Raqamli muloqot qoidalari ham joriy etiladi: o'quvchilarning onlayn intizomi, chat madaniyati, plagiatning oldini olish, vaqtda javob qaytarish kabi elementlar classroom managementning ajralmas qismiga

aylanadi. Bunday sharoitda o'qituvchi faqat pedagog emas, balki texnik jihatdan savodli, analitik fikrlay oladigan, raqamli resurslarni tanlaydigan, masofadan turib motivatsiyani saqlay oladigan menejerga aylanadi.

Shu tarzda, classroom managementning zamonaviy modellari ta'lim jarayonini tubdan yangicha mazmunda tushunishga imkon beradi. Proaktiv model darsning psixologik barqarorligini ta'minlaydi; konstruktivistik model o'quvchining faol fikrlashiga tayanadi; raqamli-integrativ model esa ta'limni zamonaviy texnologiyalar bilan uyg'unlashtiradi. Bu uch model bir-birini inkor etmaydi — aksincha, ular birgalikda qo'llanganida o'qituvchi uchun kuchli boshqaruv tizimini yaratadi, o'quvchi uchun esa funksional, xavfsiz va motivatsion o'quv muhitini ta'minlaydi.

### 5. Classroom Managementning Ta'lim Samaradorligiga Ta'siri

Classroom management zamonaviy ta'lim tizimida darsning muvaffaqiyatli tashkil etilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadigan markaziy omillardan biridir. O'qituvchi tomonidan dars jarayonining mazmuniy, tashkiliy, psixologik, kommunikativ va vaqt jihatlaridan to'g'ri boshqarilishi o'quvchilarning o'zlashtirish jarayonini faollashtiradi, bilim olishga bo'lgan munosabatni mustahkamlaydi hamda umumiy ta'lim sifatini sezilarli darajada oshiradi. Classroom managementni kuchli bo'lishi dars samaradorligini bir nechta ko'rsatkichlar orqali namoyon qiladi, ammo ushbu ko'rsatkichlar bir-biri bilan uzviy bog'langan holda ishlaydi va ta'lim jarayonining umumiy sifatini kompleks tarzda belgilaydi.

Ta'lim samaradorligining eng muhim ko'rsatkichlaridan biri — o'quvchilarning faolligi. Dars yaxshi boshqarilganda o'quvchilar nafaqat tinglovchi, balki faol ishtirokchi sifatida namoyon bo'ladi. Savol berish, muhokamalarda qatnashish, o'z fikrini asoslash, juftlik yoki guruhda ishlashga tayyorlik — bularning barchasi classroom managementning to'g'ri yo'lga qo'yilganidan dalolat beradi. O'quvchi o'z fikrini erkin ayta oladigan, xato qilishdan qo'rqmaydigan, konstruktiv teskari aloqa oladigan muhitda intellektual faollik tabiiy ravishda ortadi. Faollikning oshishi esa

bilish jarayonining chuqurlashuviga, mustaqil fikrlashning rivojlanishiga va o'quvchi tomonidan bilimlarning uzoq muddat saqlanishiga olib keladi.

Classroom managementning ta'sirini namoyon qiluvchi ikkinchi muhim jihat — bilish jarayonining barqarorligidir. Tartib-intizomi barqaror, ijtimoiy-psixologik muhiti ijobiy, o'tishlar silliq va rejalashtirilgan bo'lgan darslarda diqqat chalg'ishi minimal bo'ladi. Bunday sharoitda o'quvchi o'z fikrini yo'qotib qo'ymaydi, mavzular o'rtasidagi mantiqiy bog'lanish buzilmaydi va bilimni qabul qilish jarayoni uzluksiz davom etadi. Aksincha, boshqaruv sust bo'lgan sinflarda shovqin kuchayadi, o'quvchilarning diqqatini qayta jamlash uchun ko'p vaqt sarflanadi, bu esa darsning mazmuniy samaradorligini pasaytiradi. Barqaror bilish muhiti o'quvchining intellektual produktivligini oshiradi va darsning umumiy ritmini me'yorda ushlab turadi.

Ta'lim samaradorligi classroom management bilan uzviy bog'langan yana bir yo'nalish — o'quvchilarning ichki motivatsiyasidir. O'qituvchi tomonidan yaratilgan ijobiy munosabat muhiti, adolatli baholash, individual yutuqlarni tan olish, konstruktiv teskari aloqa berish, o'quvchiga tanlov erkinligi yaratish — bularning barchasi motivatsiyani kuchaytiradi. Motivatsiyalangan o'quvchi mustaqil o'rganishga intiladi, qiyinchilikdan qochmaydi, darsdan tashqari faoliyatga ham qiziqadi. Shuningdek, classroom management o'quvchilarda o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalarining shakllanishiga ham xizmat qiladi: vaqtni rejalashtirish, o'z ishining sifatini baholash, mustaqil ravishda vazifalarni bajarish, mas'uliyatni his qilish — bularning barchasi ta'lim jarayonidan tashqariga ham ko'chadigan hayotiy kompetensiyalardir. Demak, classroom management faqat darsni tartibga solish emas, balki o'quvchini ichki intizomga ega bo'lgan shaxs sifatida tarbiyalash jarayonidir.

Samarali classroom managementning yana bir muhim natijasi — dars sifati va o'quv natijalarining sezilarli darajada oshishidir. Darsning mazmuni, jarayoni, muhit va vaqt bo'yicha muvofiqlashtirilganligi o'quvchining maqsadga yo'naltirilgan va



tizimli tarzda o'rganishini ta'minlaydi. Bunday sharoitda bajarilgan test ishlari, yozma topshiriqlar, og'zaki javoblar, amaliy mashg'ulotlar va kompetensiya baholari ancha yuqori bo'ladi. O'quvchi tomonidan o'zlashtirilgan bilimning sifati nafaqat eslab qolish ko'rsatkichlari, balki chuqur tushunish, tahlil, qo'llash, integratsiya qilish kabi kognitiv darajalar orqali ham namoyon bo'ladi. Classroom managementning kuchli bo'lishi o'quvchining potensialini to'liq ochadi va ta'lim jarayonini yuqori darajadagi natijaga yo'naltiradi.

Shu bois classroom managementni oddiy "intizom o'rnatish texnikasi" sifatida baholash tor yondashuvdir. U ta'lim sifatiga strategik darajada ta'sir ko'rsatadigan murakkab boshqaruv tizimidir. Bu tizim o'quvchining faolligini, bilish jarayonining barqarorligini, ichki motivatsiya va o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalarini, dars natijalari va umumiy ta'lim samaradorligini belgilaydi. Classroom managementning puxta yo'lga qo'yilishi o'qituvchiga ham, o'quvchiga ham yanada samarali, barqaror va mazmunli ta'lim muhitini yaratish imkonini beradi. Natijada ta'lim jarayoni intuitiv emas, balki ongli ravishda boshqariladigan, natija beruvchi professional faoliyatga aylanadi.

## **Xulosa**

Ushbu tadqiqot davomida classroom managementning nazariy asoslari, strukturaviy komponentlari, differensial ta'lim bilan o'zaro bog'liqligi, zamonaviy boshqaruv modellari va ularning ta'lim samaradorligiga ko'rsatadigan ta'siri kompleks tarzda o'rganildi. Olingan natijalar shuni ko'rsatadiki, classroom management zamonaviy pedagogik amaliyotning markaziy boshqaruv tizimi bo'lib, dars jarayonining mazmuniy, tashkiliy, psixologik, kommunikativ va vaqt bo'yicha barcha jihatlarining uyg'un faoliyatini ta'minlaydi. Uning to'g'ri yo'lga qo'yilishi ta'lim jarayonining uzluksizligi, barqarorligi va natijadorligiga bevosita ta'sir etadi.

Avvalo, classroom managementning mazmuni va ahamiyati o'zgarib, an'anaviy "intizomni ta'minlash" funksiyasidan kengroq pedagogik boshqaruv tizimiga

aylanganini ta'kidlash kerak. Bu tizim o'qituvchidan nafaqat bilish jarayonini boshqarishni, balki sinf muhitini tashkil etish, o'quvchilarning psixologik holatini inobatga olish, o'rganish traektoriyalarini moslashtirish va zamonaviy raqamli vositalarni integratsiyalashni ham talab qiladi. Shu bilan classroom management ta'lim jarayonining strategik boshqaruv mexanizmi sifatida namoyon bo'ladi.

Tadqiqot jarayonida aniqlanganki, classroom managementning strukturaviy komponentlari — tashkiliy-fazoviy, ijtimoiy-psixologik, didaktik-metodik, kommunikativ va vaqt-menejerlik bloklari — o'zaro uzviy bog'langan holda ishlaydi va bir butun tizim sifatida darsning sifatini belgilaydi. Tashkiliy-fazoviy arxitektura o'quvchilarning diqqatini boshqarish, guruhlar bilan ishlash, muloqot kanallarini shakllantirishda muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy-psixologik muhit esa sinf ichidagi munosabatlar, xavfsizlik va o'zaro hurmat asosida o'quvchilarning faolligini, ichki motivatsiyasini va intellektual ishtirokini shakllantiradi. Didaktik-metodik komponent o'qituvchining dars mazmuni va metodlarini ongli, rejalashtirilgan tarzda tanlashiga xizmat qilib, faoliyatlar ketma-ketligi orqali darsning mantiqiy oqimini yaratadi. Kommunikativ komponent esa o'qituvchi nutqi, savol-javob texnikasi, teskari aloqa sifati va konstruktiv muloqot orqali o'quvchining fikrlash jarayonini faollashtiradi. Vaqt-menejerlik komponenti esa darsning asosiy "arxitekturasi" bo'lib, mikro, mezo va makro vaqt birliklarining optimal taqsimlanishi orqali darsni samarali boshqarishni ta'minlaydi.

Differensial ta'lim sharoitida classroom management yanada murakkablashadi, chunki o'quvchilarning individual farqlari — kognitiv uslublari, o'rganish sur'atlari, motivatsiya manbalari — boshqaruvning moslashuvchan, ko'pvariantli shakllarini talab qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, sinfda individual va guruh faoliyatini uyg'unlashtirish, turli darajadagi topshiriqlarni parallel tashkil etish, vaqtni kompensatsion mexanizmlar asosida taqsimlash classroom managementning differensial yondashuvga moslashuvchanligini ta'minlaydi. O'qituvchining menejerlik

kompetensiyalari — rejalashtirish, monitoring, tahlil, strategik qarorlar qabul qilish — ta'lim sifatini barqaror oshirishga xizmat qiluvchi muhim omillardandir.

Zamonaviy ta'lim jarayonida classroom managementning proaktiv, konstruktivistik va raqamli-integrativ modellari ayniqsa dolzarb ekanligi aniqlandi. Proaktiv model muammolarni oldini olishga qaratilgan bo'lib, sinfda ijobiy iqlim yaratish, qoidalarni aniq belgilash, o'quvchilarga mas'uliyat va tanlov berish orqali darsni boshqarishni yengillashtiradi. Konstruktivistik modelda esa o'quvchi bilim qurilishining faol ishtirokchisiga aylanadi, o'qituvchi esa jarayonni boshqaruvchi fasilitator rolini bajaradi. Raqamli-integrativ model sinf va onlayn muhitni uyg'unlashtirib, ta'limning moslashuvchan, nazorat qilinadigan va shaffof shaklini yaratadi. Bularning barchasi classroom managementni bugungi ta'limda innovatsion boshqaruv tizimiga aylantiradi.

Tadqiqotning eng muhim xulosalaridan biri — classroom managementning ta'lim samaradorligiga ko'rsatadigan bevosita ta'siridir. Yaxshi boshqarilgan darsda o'quvchi faolligi oshadi, savol-javoblar boyiydi, mustaqil fikrlash kuchayadi, bilimning chuqurligi va barqarorligi ta'minlanadi. Psixologik iqlimning ijobiy bo'lishi konfliktlarni kamaytiradi, diqqatning tarqalishini oldini oladi va bilish jarayonining uzluksizligini ta'minlaydi. O'quvchilarning ichki motivatsiyasi kuchayib, o'zini-o'zi boshqarish ko'nikmalari rivojlanadi. Natijada test natijalari, yozma ishlar sifati, amaliy topshiriqlarning bajarilish darajasi va kompetensiyalar shakllanishi sezilarli ravishda yaxshilanadi. Classroom managementning puxta yo'lga qo'yilishi ta'lim jarayonini tartibli, maqsadli va yuqori natijaga yo'naltirilgan boshqaruv tizimiga aylantiradi.

Umuman olganda, classroom management dars jarayonining yuragi bo'lib, ta'lim sifatini oshirishning eng samarali mexanizmlaridan biridir. U o'qituvchining pedagogik mahoratini, psixologik sezgirligini, tashkilotchilik qobiliyatini, raqamli savodxonligini va menejerlik kompetensiyalarini birlashtiruvchi ko'p funktsiyali tizimdir. Ushbu tadqiqot classroom managementning zamonaviy ta'limda strategik

ahamiyatga ega ekanini tasdiqlaydi hamda kelajakda yanada innovatsion, moslashuvchan va o'quvchi shaxsini markazga qo'ygan boshqaruv modellari ishlab chiqilishi zarurligini ko'rsatadi.

#### Foydalanilgan adabiyotlar

1. Brophy, J. *Classroom Management as Instructional Management*. New York: Longman, 2006.
2. Emmer, E. T., & Sabornie, E. J. *Handbook of Classroom Management: Research, Practice, and Contemporary Issues*. New York: Routledge, 2015.
3. Marzano, R. J. *Classroom Management That Works: Research-Based Strategies for Every Teacher*. Alexandria, VA: ASCD, 2003.
4. Weinstein, C. S., & Romano, M. E. *Elementary Classroom Management: Lessons from Research and Practice*. New York: McGraw-Hill, 2014.
5. Tomlinson, C. A. *The Differentiated Classroom: Responding to the Needs of All Learners*. Alexandria, VA: ASCD, 2017.
6. Vygotsky, L. S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1978.
7. Doyle, W. "Classroom Organization and Management." *Handbook of Research on Teaching*, Macmillan Publishing, 1986.
8. Good, T. L., & Brophy, J. E. *Looking in Classrooms*. New York: Longman, 2007.
9. Ornstein, A., & Lasley, T. *Strategies for Effective Teaching*. New York: HarperCollins College Publishers, 2000.
10. Yusuf, A., & Makhkamova, R. *Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat*. Toshkent: O'qituvchi, 2019.